

Vedran Barbarić

Nekropola u Vičjoj luci i gradina Rat na otoku Braču - nova razmatranja

Vedran Barbarić
HR, 21000 Split
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet u Splitu
Teslina 12
vedbarba@ffst.hr

UDK: 903:726.8(497.5 Brač)"63"
UDK: 903(497.5 Brač)"63"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. 4. 2006.
Prihvaćeno: 22. 5. 2006.

U radu je izvršena revizija inventara grobnih cjelina iz Vičje luke kod Bobovišća na otoku Braču, pronađenih 1908. Utvrđeno je dosad nedefinirano postojanje višestrukih ukopa u tri od četiri cjeline te je prema analogijama materijala sa susjednih područja datacija ukapanja u grobnice III i IV promijenjena u 5.-3., odnosno 4.-3. st. pr. Kr. Objavljen je materijal koji potječe s rekognosciranja obližnje gradine Rat i potvrđuje postojanje kontakata s južnom Italijom od 8. st. pr. Kr. pa nadalje.

Ključne riječi: Vičja luka, gradina Rat, željezno doba, nekropola, nošnja, helenistički import, daunska geometrijska keramika

Slika 1.
Vičja luka i istočni dio otoka Šolte, pogled s Rata

Po sredini zapadnog kraja otoka Brača nalazi se duboka uvala koja se dijeli u dvije manje, uvalu Bobovišća, u kojoj se smjestilo istoimeno naselje, i uvalu Vičja luka (sl. 1). Te dvije uvale, pogotovo Bobovišća luka, koja je dublja od Vičje, pružaju sigurno sidrište na prolasku kroz Splitska vrata. Na mjestu gdje se te dvije uvale razdvajaju uzdiže se manje brdo, Glava, danas pod borovom šumom, do 60 metara nadmorske visine. Na njega se nastavlja široki greben koji se proteže k istoku i polagano uspinje sve do 114 metara nadmorske visine, te tako čini prirodnu razdjelnicu dvaju dolaca, Goromij doca na jugu te Velog doca na sjeveru. Veli dolac (sl. 2), koji se nastavlja na uvalu Vičja luka, najduža je udolina otoka i produžava se gotovo do Nerežišća na istoku i najveće plodne površine na otoku Braču. Za velikih oborina kroz tu udolinu poteku jake bujice i sa sobom nose i naplavljuju velike količine različitog materijala. Možda je zbog tih značajki kod Stjepana Bizantinca zabilježeno postojanje rijeke na otoku Braču pod imenom Βρεττιος.¹ Današnja cesta Sutivan-Milna presjekla je Veliki dolac, ali i spomenuti greben. Od nje se dalje teren lagano penje ka crkvi Gospe od Ružarija i dalje do najviše točke grebena,

gdje se nalazi prapovijesno naselje i gradina Rat.²

Arheološki nalazi s ovog područja imaju značajno mjesto unutar korpusa prapovijesnog materijala s područja srednjodalmatinskih otoka, ali i kopnenog dijela srednje Dalmacije. Kako je od objave najznačajnijih nalaza s ovog područja proteklo tri desetljeća, a do danas se pojavilo nekoliko radova s nešto drugačijim pristupom te velika količina literature sa srodnom tematikom, smatram da je vrijeme za reviziju dosadašnjih interpretacija. Takav je pristup nužan prije negoli uslijede značajniji zahvati u arheološku problematiku ovog dijela Brača i Dalmacije.

Prve vijesti o nalazima s tog područja donio je don Frane Bulić 1900. godine.³ On je u pratnji svojih vodiča, Vladimira Nazora, tada učitelja u Splitu, i njegova brata, obišao to područje 1899. godine. U izvještaju o tom obilasku objavio je dvije brončane sjekire s lokaliteta Krug, kacigu grčko-ilirskog tipa i knemidu

1 Steph. Byz., s.v. Brettia.

2 Ovaj rad nastao je u okviru projekta "Grčka i helenistička keramika u srednjoj Dalmaciji od 6. do 1. st. pr. Kr", kojem je voditelj dr. Branko Kirigin. Ovim putem mu zahvaljujem na sugestijama i pomoći pri obradi grčke i helenističke keramike s ovog lokaliteta.

3 Bulić 1900.

s istog lokaliteta, te veći broj ulomaka obrađenog kremena sakupljenog na gradini Rat.⁴ Na tom mjestu navodi i informacije o okolnostima pod kojima je tijekom tridesetak godina pronađena veća količina arheološkoga materijala koja u tom trenutku više nije bila dostupna. Spominje nalaze ljudskih kostiju i metalnih predmeta na sjevernom dijelu dolca Vičja luka, od toga ogrlice od brončanog lima, dugmad u obliku košarica, metalne okove (neutvrđenih predmeta), zatim jantarnih zrna (ili privjesaka) te *pokrivenog kanala rađenog od ploča bez upotrebe veziva*.⁵ Zatim donosi obavijest o pronalasku groba od okomito postavljenih kamenih ploča na južnom dijelu dolca. U njemu su pronađeni ostaci ratnika (ne kaže koliko njih) opremljenih kacigama i knemidama.⁶ U grobu je pronađena i brončana posuda koja je sadržavala komade lima na kojima su bili prikazani konj, lav i konj s nagim jahačem. Naknadno su na istome mjestu pronađena i tri velika zlatna prstena koja su prodana lokalnom zlataru. Sličnu sudbinu vjerojatno je imao i ostali materijal jer se navode podaci o nekoliko promjena vlasnika, no na kraju mu se gubi trag.

Spominje se i informacija Dujma Save, poznatog onodobnog kolekcionara iz Splita, koji je u posjedu imao fragmente brončane kacige. Kaciga je, prema njegovu saznanju, bila dio većeg nalaza brončanih predmeta s istog lokaliteta, koji je propao zbog neadekvatnog čuvanja tijekom trideset godina.⁷ Kaciga i knemida objavljene na tabli III. prema informacijama Dujma Save potječu s lokaliteta Krug.

Sljedeći podatak o tom lokalitetu objavljen je 1909. Radi se o nalazu velike brončane ukrašene fibule, s *quattro cilindri di bronzo*, nađene prilikom iskopa za bunar u Ložišćima.⁸

Najznačajniji danas dostupni nalaz izišao je na svjetlo dana 1908. godine prilikom krčenja zemlje za sadnju vinograda. Težak Frane Rakela je na zemljištu Jerka Capogrossa iz Sutivana pronašao četiri prapovijesna groba. Okolnosti tog nalaza rekonstruirane su prema arhivskom spisu Arheološkoga muzeja u Splitu (dalje AMS), br. 92/m iz 1908., dostupnom materijalu i katalogu N pretpovijesne zbirke, opisane prilikom njegove objave 1977. godine.⁹ Nalaz potječe iz sjevernog dijela dolca Vičja luka, otprilike s mjesta gdje su pronađeni spomenuti sitni metalni predmeti i *kanal od ploča bez veziva*. Godine 1957. Arheološki muzej u Splitu proveo je izveo istraživanje na tom mjestu pod vodstvom Mladena Nikolancija. Prema fotografijama iz fototeke Arheološkog muzeja u Splitu na tom su mjestu napravljene dvije veće sonde, istraženo je oko 500 metara četvornih, no dokumentacija s istraživanja nije

Slika 2.
Veli dolac

pronađena.¹⁰ Tu se radilo o pokušaju pronalaska novih grobova i reviziji nalaza iz 1908, no, kako to istraživanje nije dalo većih nalaza,¹¹ rezultati nikada nisu objavljeni, osim dvaju atraktivnih nalaza, jednog primjerka srebrnog inkusnog novca Krotona i polovice staklene geme.¹² Istodobno s tim istraživanjem na gradini Rat Ivan Marović je otvorio tri sonde (prema dokumentaciji iz fototeke AMS-a). Rezultati tog istraživanja također nisu objavljeni osim dviju obavijesti u lokalnim novinama,¹³ tek jedan ulomak importirane keramičke posude, vjerojatno crnfiguralnog kyliksa iz druge polovice 6. st. pr. Kr.¹⁴ Saznajemo da se radi o višeslojnom lokalitetu s počecima u prvoj polovici 2. tisućljeća pr. Kr, na kojem

je osobito bogat »horizont s ilirskom keramikom«. Iz objave godine 1977. saznajemo za još jedan nalaz groba u Vičjoj luci, otkrivenog 1971. godine, za kopanja vodovodnog kanala, iz kojeg je materijal (staklene perle i sitna brončana dugmad) sakupljen i predan u AMS.¹⁵

Godine 1994. ova je lokacija pregledana u okviru Projekta jadranski otoci (dalje u tekstu PJO), kada je sakupljena i dokumentirana manja količina keramičkih nalaza. Tada su registrirane i popisane lokacije prijašnjih nalaza.¹⁶

U veljači 2006. izvršeno je jednodnevno rekognosciranje ovog područja.¹⁷

Grobovi iz Vičje luke pronađeni 1908.

U srpnju 1908. Arheološki muzej u Splitu obaviješten je o nalazu dvaju grobova u Vičjoj luci i o činjenici da je nalaznik Frane Rakela za sebe zadržao jedan dio predmeta. Sudeći po Buličevoj korespondenciji s povjerenicima na otoku Braču,¹⁸ Rakela nije bio u dobrim odnosima s vlasnikom zemlje, Jerkom Capogrossom iz Sutivana, te mu nije htio predati dio inventara groba I., koji je nakon otvaranja zadržao kod sebe. Za taj nalaz poslano su mu 3 kruna od strane Muzeja. Po otvaranju groba II., kojem je prisustvovao vlasnik zemlje, opet je dio predmeta Rakela zadržao za sebe. Uz posredovanje Buličeva povjerenika Frane Bonačija, Rakela je u Split donio sve predmete i predao ih uz naknadu od 55 kruna (za te i za moguće nalaze koji bi se eventualno još pojavili). Nekoliko dana kasnije pronađena su još dva groba, te je na Brač upućen tajnik AMS-a Ivan Znidarčić da dokumentira nalaze. Nažalost, on je prisustvovao tek otvaranju četvrte grobne cjeline, te je ona zaista jedina za koju možemo biti sigurni da joj je cjelokupni inventar u potpunosti evidentiran. Uz tu činjenicu, vrlo je indikativna Znidarčićeva bilješka u kojoj stoji da je jednu od importiranih grčkih posuda iz groba IV. Jerko Capogrosso zadržao za sebe. Njegovo ime Bulić spominje i pri pokušaju lociranja izgubljenog inventara opisanog groba iz južnog dijela Vičje luke, te izražava sumnju da je taj materijal Capogrosso prodao Dujmu Savi u Split.¹⁹ Kako se ponašao s dijelom nalaza iz grobova I. i II. koji su mu bili u rukama, možemo samo nagađati.

Dakle, mnogo je otegotnih okolnosti oko ovog nalaza koje nas sprječavaju u davanju cjelovite analize. Marović i Nikolanci grobove su obradili na način da su opsežno analizirali njihov dostupni i poznati inventar, dali svoje mišljenje o porijeklu materijala i njegovoj dataciji, te na koncu prema toj analizi predložili dataciju grobnih cjelina. Grobne cjeline I., III. i IV. datirali su u 4., a II. u kraj 5. st. pr. Kr.²⁰

15 Marović, Nikolanci 1977, str. 7.

16 Stančić et al. 1999, str. 171-176; isto Stančić et al, 2004, str. 168-173.

17 Barbarić 2006, 69-72.

18 Sva korespondencija i potvrde vezane uz ovaj nalaz čuvaju se u arhivu AMS-a, broj 92/m 1908.

19 Bulić 1900, str. 27.

20 Marović, Nikolanci 1977, str. 50.

Daljnje analize, poput pripisivanja dijelova inventara pojedinih grobnih cjelina muškom ili ženskom spolu, te pojedinim ukopima nisu provedene, osim što su dane neke naznake.²¹ Činjenica koja je u ovom slučaju bila presudna u nemogućnosti atribuiranja dijelova inventara pojedinom spolu, tj. pojedinim ukopima, jest nezainteresiranost osoba koje su nalaz sakupile na terenu za osteološke ostatke. U dokumentaciji se navodi da su u svim grobovima pronađeni ljudski ostaci, no samo su na tabli koju je Bulić napravio od materijala iz groba I. fotografirani ostaci mandibule i zubi odrasle osobe.

Bitno je istaknuti dimenziju koju ovaj nalaz ima u okviru dostupnog materijala 5. i 4. st. pr. Kr. On se postavlja kao jedan od ključnih nalaza tog razdoblja u srednjoj Dalmaciji.²² Upravo zbog toga moramo se zapitati radi li se ovdje o grobovima ili grobnicama? Ono što u razdoblju od objave ovog nalaza do danas nije istaknuto, jest njegova priroda, nedostatak podataka o osteološkim nalazima bio je presudan u preuzimanju i korištenju ovih grobnih cjelina u literaturi kao jednokratnih ukopa.

Analize koje bi na cjelovit način obradile grobove, pogotovo iznimno bitne nekropole, poput one u Ninu, nažalost su vrlo rijetke ili izostaju. Zbog takvog stanja u dosadašnjoj literaturi osuđeni smo na preuzimanje objavljenog materijala i traženje bližih ili daljih analogija.²³ Predmet materijalne kulture u takvom je postupku često sam sebi svrha pa nas taj pristup ne vodi u željenom pravcu, a taj je kompletna analiza grobnog ritusa (s dokumentiranjem osteoloških ostataka, položaja elemenata nošnje i priloga u grobu). Tek na taj način mogli bismo odgovoriti na pitanja koja su, upravo zbog gore navedenog pristupa, do danas ostala bez odgovora. Jasno određivanje elemenata ženske i muške nošnje kao jednog od osnovnih kriterija prema kojima etnika bez toga nije moguće. Upravo zbog toga potrebno je nalaz iz Vičje luke sagledati u drugačijem svjetlu.

Grob I.

Kako je ovo cjelina koja je otvorena prva, iz već spomenutih razloga moramo biti oprezni pri analizi njezina inventara. Posebnu pozornost treba obratiti na prilog tri kalema (od tri ulomka u objavi 1977. dva su naknadno spojena) . Kalem, kao funkcionalni predmet (za namatanje niti pri tkanju) nije rijedak nalaz u kontekstu naselja. Međutim, kao dio grobnog inventara nije uobičajen prilog među objavljenim grobovima u srednjodalmatinskom području. U Liburniji takav prilog nalazimo

21 Ibidem, str. 32-33, 48.

22 Čović 1987b, 453-459.

23 Vrlo često materijal je objavljen bez potpunih podataka o kontekstu u kojem je pronađen. Goli podatak o pripadnosti materijala jednoj cjelini, pogotovo kad se nigdje ne navodi je li riječ o kompletnom sadržaju groba, nije dovoljan za pouzdanu analizu!

4 Ibidem, T. I-III.

5 Ibidem, str. 26, moguće je da se ovdje radi o željeznodobnim grobovima na ravnom, Bulić ovdje donosi informaciju u interpretaciji lokalnog informatora.

6 Ibidem, str. 26-27; spominju se dvije kacige "con cresta" i jedna "a forma di mitria".

7 Bulić 1900, str. 27-28.

8 Bulić 1909, str. 40; za revizije prapovijesnog fonda AMS fibula nije pronađena.

9 Marović, Nikolanci 1977, str. 7-8.

10 P. B. 1957a, str. 5; P. B. 1957b, str. 6, prema podacima iz dnevnih novina i fotodokumentaciji AMS-a vidi se da se tu radilo o opsežnijem istraživanju. Na isti način je moguće utvrditi i da su na gradini Rat istražene tri sonde, a ne jedna, kako se navodi kod Marović, Nikolanci 1977, str. 6.

11 Ibidem, str 6.

12 Nikolanci 1973, 100-101.

13 U dnevnim novinama *Slobodnoj Dalmaciji* od 30. i 31. 8. 1957. spominju se nalazi keramičkih ulomaka grčkoga i rimskog porijekla u sondi veličine 3 za 5 metara, pogotovo u gornjim slojevima, velike količine keramike lokalne proizvodnje te podnice većeg broja objekata.

14 Nikolanci 1973, 104-106, T. XVIII. 2.

u grobu 53 u Ninu, a Batović ga datira u III. fazu razvoja liburnske kulture, tj. u 6. st. pr. Kr.²⁴ Za razliku od naše obale, u Italiji je situacija potpuno drugačija. U Venetu, Esteu, Etruriji, Picenumu i Salentu kalemi se javljaju kao čest prilog unutar ženskih grobova i grobnih cjelina tijekom čitavog željeznog doba, katkad zajedno s keramičkim pršljenima i utezima tkalačkog stana.²⁵ U Etruriji 7. i 6. st. pr. Kr. kalem postaje veoma bitan grobni prilog ženskom grobu, i to pripadnicama visokog staleža. Uloga tkalje je u etruščanskom društvu vezana isključivo uz *mater familias-domina*. Tako se unutar nekropole Veii jasno razlikuju grobovi *mater familias*, tkalja i prelja, i ostalih žena kojima tkanje nije dostupno prema uzusima društvenog ponašanja, već samo predenje. Razlikuju se upravo prema priložima kalema, pršljena i utega za tkalački stan.²⁶ Etrurija nije iznimka u ekskluzivi koju pripisuje tkanju kao vještini. Predgrčki običaj u Esteu sadržavao je zavjetne priloge u obliku kalema, pršljena i utega tkalačkog stana prilikom inicijacije djevojčica i njihove kasnije udaje. Poslije se taj običaj pod utjecajem grčke civilizacije i religije vezao uz kult Atene (i kasnije rimske Minerve) kao pokroviteljice pletenja i tkanja: svetište Atene - Minerve u Reitiji (aktivno od 6. do 3. st.) puno je zavjetnih darova u vidu keramičkog pribora za tkanje.²⁷ Uostalom, nije li vjerna Penelopa svoju taktiku odbijanja prosaca temeljila na plemenitoj vještini, dostojnoj jedne *despoine*?

Običaj priloga u vidu keramičkih utega tkalačkog stana u ženskim grobovima karakterističan je i za Dolenjsku skupinu u stupnju certoške fibule (6. st. i prva polovica 5. st. pr. Kr.) u Sloveniji.²⁸ Nakon svega ovdje iznesenog može se zaključiti kako ovaj prilog u grobu I. u Vičjoj luci nesumnjivo ukazuje na ukop ženske osobe, vjerojatno, sudeći prema osteološkim ostacima, starije dobi.²⁹ Preuzimanje tog običaja sa zapadne obale Jadrana mogli bismo povezati uz kontakte i razmjenu između dviju obala, i to očito uz neki vid kontakta preko srednjodalmatinskog područja jer sjevernije, u Liburniji, prema objavljenoj građi taj običaj ne ulazi u standardni ritus. Za sad je teško utvrditi neku pravilnost u broju kalema u grobu budući da u spomenutim primjerima u Italiji znatno variraju u broju.

Iako ne možemo biti sigurni u cjelovitost inventara groba, smatram da nema indikacija za postojanje još jednog ukopa u istu grobnu cjelinu.

Luk fibule³⁰ koji se opisuje kao dio fibule s jantarnim zrnom, poput onih iz Žaganj dolca,³¹ prije odgovara istom tipu fibule, tipu

Baška³² (Batovićevom »ranolatenoidnom« tipu) kojem pripada i druga u ovom grobu, nego primjercima s tanjim lukom i zrnom jantara. Prema klasifikaciji razvoja tog tipa fibule ovi bi primjerci s ovalnim presjekom luka spadali u drugu inačicu koja se pojavljuje u 5. st. pr. Kr.³³

Ostavimo otvorenom mogućnost da su ulomci jantarnih zrna činili dio one fibule čiji luk nije sačuvan ili da se radi o zrnima koja su bila nanizana na karičice iz ovog groba. Primjere za to nalazimo u Liburniji od 8. do 6. st. pr. Kr.,³⁴ gdje su jantarna zrna poput jednog iz groba I.³⁵ uobičajeni dio takvog nakita.

Na taj način dobivamo sliku ove grobne cjeline: radi se o ukopu odrasle ženske osobe koja od nošnje ima dvije narukvice od brončanog lima, tri fibule (dvije »ranolatenoidnog« tipa po Batoviću i jednu od koje je ostala samo igla), tri karičice na kojima je visjelo nekoliko jantarnih zrna i jedno stakleno, jednu iglu, vjerojatno sa svitkastom glavom, uz koju je išao mali naočalasti privjesak,³⁶ te tri do četiri jednostavne igle od kojih jedna ima sitno profiliran vrat.³⁷

Grob II.

Kao što sam već naveo, i ovdje moramo zadržati određeni odmak prema inventaru kao cjelini. Zanimljiva je činjenica da u materijalu iz ove cjeline nema fibula. Kako među popisanim materijalom iz groba nema ni igala, koje bi po funkciji mogle biti alternativa fibulama, dade se pretpostaviti da ovdje nedostaje nepoznati broj fibula.

Inventar ovoga groba mogli bismo podijeliti na dva dijela. Veći dio činio bi inventar muške opreme: pojas s ornamentiranim brončanim limom i različitim diskoidnim privjescima, jedna grčko-ilirska kaciga i jedna pinceta. Drugi dio, ženski, čini šivača igla i niz od staklenih perli. Prema tome, moramo govoriti o grobnici, a ne o grobu.

Muški pojas je kao statusni simbol često sastavni dio nošnje bogatijih pojedinaca. U grobovima 40 i 43 iz Nina,³⁸ datiranima u 5. st. pr. Kr., nalaze se pojasni okovi istog tipa kao i ovaj iz grobnice II.,³⁹ zajedno s fibulama tipa Baška. Čini mi se da je ovaj predmet bio presudan za datiranje ove grobnice u 5. st. pr. Kr. prilikom objave.⁴⁰

U vrijeme kada su ovakvi pojasni okovi u upotrebi u Liburniji,

^[1] Vinski 1954, str. 23.

^[2] Batović 1974, 190.

^[3] Batović 1968, str. 28-29, T. X-XII., XV.

^[4] Marović, Nikolanci 1977, sl. 2, 3.

^[5] Poput primjeraka iz Postranja kod Imotskog, Bulić 1898, T. V.-VI.

^[6] Ta vrsta igle, samo s »degeneriranom« koničnom glavicom, karakterističan je oblik nakita na srednjodalmatinskom području od polovice 6. do sredine 4. st. pr. Kr. Vrlo je česta na južnojadranskom području od 8. do kraja 6. st. pr. Kr, vidi Čović 1987b, 456; Marijan 2000, 69-70.

^[7] Batović 1968, T. XVI., no umjesto »..nalazi Va faze u razvoju željeznog doba u Ninu« trebalo bi stajati IV. faze.

^[8] Marović, Nikolanci 1977, str. 41.

^[9] Ibidem, str. 50.

postoje srodni primjerci i u užem kulturnom krugu, bliskom liburnskom području. Osim susjednoga japodskog područja taj krug obuhvaća i Dolenjsku, te sjevernu Italiju - Este. Kod Japoda se primjerci lijevanih brončanih pojasnih okova pojavljuju tijekom 7. st. pr. Kr, ali njihova izvedba i ukras razlikuju se od liburnskih te možemo govoriti o sličnosti tek po funkciji. U Dolenjskoj u sastavni dio muške nošnje od 7. st. pr. Kr. ulaze kvadratna pojasna kopča,⁴¹ željezna ili od brončanog lima. U prvoj polovici 5. st. pr. Kr. kvadratne pojasne kopče od brončanog lima počinju se ukrašavati iskucavanjem.⁴² Primjerak jedne takve kopče iz Vača,⁴³ pronađen za istraživanja vojvotkinje Mecklenburg 1905.-1914, na sebi ima ornament koncentričnih krugova u kompoziciji koja jako podsjeća na one s brončanih pojasnih okova iz Nina i Vičje luke. U Este postoje reprezentativni primjerci brončanih okova pojasa iz nekropole Casa di Ricovero s iskucanim i urezanim figuralnim, ali i geometrijskim ukrasima.⁴⁴ Grobne cjeline iz kojih potječu datirane su u kraj 5. i prvu polovicu 4. st. pr. Kr. Tu se pored velikih pojasnih ploča - kopči nalaze i pravokutni okovi pojasa od brončanog lima s istim ukrasom.

Sve u svemu, na sjeverozapadnoj obali Jadrana sastavni dio nošnje u 5. st. pr. Kr. je pojas s okovima od željeza ili brončanog lima i kopčama izrađenim na isti način. Funkcionalna srodnost tog materijala s liburnskim ipak se nije odrazila u izvedbi. Kako se primjerci iz Liburnije mogu povezati prema motivu i njegovoj izvedbi s primjercima kopči iz Dolenjske tog doba, a na Liburnskom području u 5. st. pr. Kr. gotovo nema predmeta toreutičke izrade, možda bismo porijeklo ovih proizvoda mogli tražiti u radionicama predalpskoga kulturnog kruga, gdje takav način obrade metala ima jake tradicije.

Kaciga iz ove grobnice pripada varijanti IIIA2a.⁴⁵ Kako je to obrazložio S. Bilić-Dujmušić, pojedine kacige grčko-ilirskog tipa s našeg područja vrlo je teško datirati, ponajprije zbog njihove funkcionalne vrijednosti.⁴⁶ Ista se kaciga mogla upotrebljavati tijekom nekoliko generacija, što je doista čini nepouzdanom za dataciju.

Za pincetu su autori dobro primijetili da je u srednjoj Dalmaciji rijetka i da nije kronološki indikativna zbog velikog vremenskog raspona kroz koji se pojavljuje u susjednim područjima.⁴⁷

Kako je ovdje riječ o dva ukopa, moramo zadržati oprez pri dataciji ženskog ukopa, jer se materijal koji ide uz njega javlja tijekom dužega vremenskog razdoblja,⁴⁸ premda, ako pretpostavimo da je ovdje riječ o obiteljskoj grobnici, ukopi ne bi trebali biti vremenski previše udaljeni.

^[10] Gabrovec 1987, str. 48.

^[11] Ibidem, str. 66.

^[12] Stare 1952, T. I.4

^[13] Michelini, Gregnanin 1998, str. 170, 172, 185, 188 i 200, sl. 90, 93, 94, 97, 98, 99, 102, 109.

^[14] Teržan 1995, str. 87-88, sl. 7.

^[15] Bilić Dujmušić 2004, str. 107, 113-114.

^[16] Marović, Nikolanci 1977, str. 46-47.

^[17] Ibidem, str. 48.

Slika 3.

Karika za zapinjanje kopče

Grob III.

Inventar ovoga groba fotografiran je po dolasku tajnika AMS-a u Vičju luku 1908. Kako je grob otvoren prije njegova dolaska, kao i u prethodnim slučajevima, moramo zadržati određeni oprez.

Ovdje bismo, kao i u prethodnoj grobnici, mogli načelno odrediti dio materijala kao ženski, tj. muški. Grčko-ilirska kaciga (tipa IIIB⁴⁹), pojasna kopča od brončanog lima, dijelovi pojasnog okova od ukrašenog brončanog lima s pripadajućim privjescima, omega igle (prema fotografiji iz 1908. najmanje šest primjeraka⁵⁰) i ulomci triju pinceta pripadaju nošnji i priložima muškoga groba. S druge strane, žensku nošnju predstavljaju ogrlica od staklenih perli i tri narukvice, a priloge brončani pršljen tkalačkog stana.

U skupinu »ženskih« predmeta možda bismo mogli ubrojiti i trokutaste privjeske od iskucanog brončanog lima. Naime, u grobu 53 iz Nina datiranom u 6. st. pr. Kr.,⁵¹ takav se privjesak nalazi zajedno s materijalom koji upućuje na ženski ukop (kalemi, nizovi jantarnih kolutića, ogrlica od brončanog lima, narukvice). Na ženski ukop upućuje i invetar groba 3 iz Zatona, datiranog u 6. st., gdje također nalazimo trokutasti privjesak.⁵² U grobu 237 iz japodske nekropole u Ribiću slični privjesci vise na lančićima s pločaste fibule, a pronađeni su zajedno s narukvicom i ogrlicom od staklenih perli, materijalom iz 1. st. pr. Kr.⁵³ Za sada materijal iz liburnskog i japodskog područja pokazuje takvu situaciju, no ipak moramo tu pretpostavku uzeti sa zadržskom jer materijal s

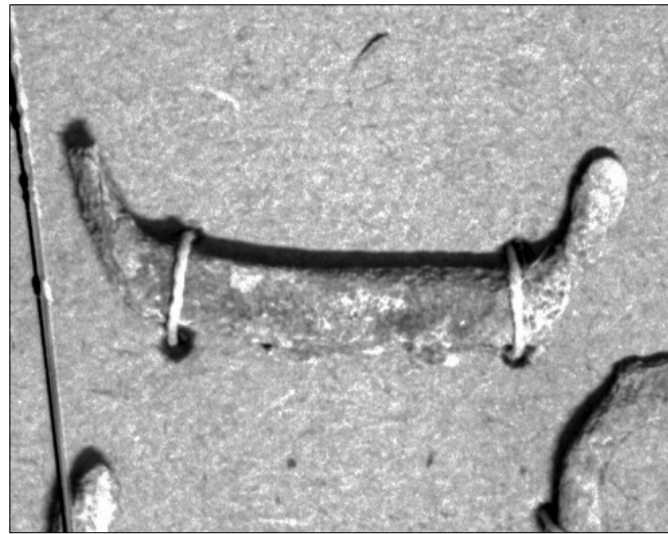
^[18] Teržan 1995, str. 87-88, sl. 8.

^[19] Ibidem, T. III. IV.

^[20] Batović 1968, T. XV.

^[21] Batović 1965, T. IX.

^[22] Marić 1971, T. XVII. 28.

Slika 4.
Noga praeartosa fibule

paljevinske nekropole Casa di Ricovero iz Este pokazuje donekle drugačiju sliku. U žari broj 6 iz groba 19 trokutasti privjesci (nešto manji i neukrašeni, no istog tipa kao i naši) priloženi su zajedno s narukvicama i perlama od različitih materijala,⁵⁴ ali u žari broj 1 iz groba 20 (u koju je višekratno polagan osteološki materijal i prilozi!), ti se privjesci nalaze zajedno s ostacima velike romboidne pojasne kopče.⁵⁵ Dakle, moramo biti oprezni pri pripisivanju ovog dijela nakita ženskoj nošnji, barem na širem prostoru.

Omega igle karakteristični su dio muške nošnje na području jadranske obale i njezina zaleđa od Liburnije do crnogorskog primorja, te Bosne u unutrašnjosti: nalazimo ih u Liburniji od 8. st. pr. Kr (iako samo u jednom slučaju), na srednjodalmatinskom području od 6. st. pr. Kr., na Glasincu od 5. st. pr. Kr., u zapadnoj i srednjoj Bosni od sredine 5. st. pr. Kr., te na južnodalmatinske području od druge polovice 6. st. pr. Kr.⁵⁶

Muškoj nošnji vjerojatno pripadaju i okrugli privjesci s koničnim ispupčenjem od brončanog lima,⁵⁷ od kojih se prema fotografiji materijala iz 1908. može rekonstruirati najmanje 7 primjeraka. Pretpostavlja se da su činili jedan dio privjesaka limenog pojasnog okova. Od drugih privjesaka iz ovoga groba jedino bi još okrugli privjesci s rebrastim koncentričnim ukrasom mogli pripadati pojasu; prema starim fotografijama od njih se može rekonstruirati najmanje 6 primjeraka. Kako takvi

primjerci nisu objavljeni na susjednim područjima, mogli bismo pretpostaviti da su možda lokalni proizvod.

Privjesci u obliku izduženog zvončića prisutni su u Picenumu,⁵⁸ i nose se na istovjetan način kao i privjesci u obliku kuglice s unutrašnjim ojačanjem i oni u obliku košarice iz Vičje luke,⁵⁹ dakle nanizani na male karičice. Privjesci u obliku košarice dio su nošnje širega područja, koje, uz susjedno delmatsko, liburnsko i japodsko, od 7. do 1. st. pr. Kr. obuhvaća i jugoistočnoalpski i halštatski kulturni krug.⁶⁰ Privjesci u obliku kuglice s unutrašnjim ojačanjem veoma su brojni u ovoj grobnoj cjelini. Prema staroj fotografiji može se rekonstruirati četrdeset i osam primjeraka, od kojih dio po četiri (ili tri) primjerka nanizana na karičicu; dakle, dvanaest kompleta po četiri privjeska na karičici. Uz ovoliku brojnost u jednom grobu i činjenicu da su pronađeni, koliko mi je poznato, još samo u Otišiću (bez konteksta) i nekropoli kod Dragišića, možemo govoriti o specifičnom detalju nošnje na užem srednjodalmatinskom prostoru.

Na fotografiji se vidi i sedam ulomaka glavica igala s ovijenom žicom, tzv. pseudociparskih igli. Ta igla prema literaturi nije karakterističan prilog ženske ili muške nošnje na srednjodalmatinskom, ali je nalazimo na južnojadranskom području u razdoblju V. faze u razvoju kulture željeznog doba te regije (B. Marijan smješta tu fazu u granice 475.-300. godine pr. Kr.).⁶¹ Možemo pretpostaviti da su na dvije od tih igala bila dva spiralna ožaljka privjeska iz ove grobnice.

Na fotografiji iz 1908. u gornjem se desnom dijelu, pri početku niza perli, vidi karika plosnatog presjeka s dvije manje istake sa svoje vanjske strane i jednim zarezom s unutrašnje strane (sl. 3).⁶² Nejasna je namjena tog predmeta, no sudeći po stupnju svinutosti trna kopče i presjeku ovog predmeta, lako je moguće da je to dio pojasa, tj. karika o koju se kopča zapinjala.

Marović i Nikolanci registrirali su šest fibula tipa Baška iz ove grobnice, od toga četiri ovalnog (lijevanog) presjeka luka i dvije plosnatog (raskovanog) presjeka luka, te dvije sa zoomornim završetkom nožice.⁶³ Prema sistematizaciji razvoja fibula tipa Baška primjerci s raskovanim lukom pojavljuju se od 4. st. i traju do kraja 3. st. pr. Kr.⁶⁴ Međutim, stariji lijevani tipovi ovih fibula tada ne izlaze iz upotrebe, već se u grobovima barem neko vrijeme pojavljuju usporedo s mlađom varijantom, kao što to pokazuju nalazi iz groba 4a s nekropole u Dragišiću.⁶⁵ Ta činjenica donekle umanjuje vrijednost fibula starije varijante u pogledu kronologije, jer im nemamo dataciju prestanka upotrebe kao dijela nošnje.

Želio bih skrenuti pozornost na ulomak koji nije posebno evidentiran, a vidi se na fotografiji desno od četvrtog ulomka

pincete (sl. 4). To je ulomak noge praeartosa fibule (katkad se naziva i pseudocertosa⁶⁶), kod koje se jasno vidi da na kraju nožice ima kuglicu. Takve fibule nalazimo na liburnskom teritoriju među materijalom IV. faze u razvoju materijalne kulture koju Š. Batović smješta u 6. st. pr. Kr.⁶⁷ Kako je kod primjerka iz Vičje luke dugme na nožici ponešto izduženo, vjerojatno se tu radi o prijelaznom obliku u fibulu tipa Baška, koja se pojavljuje početkom 5. st. pr. Kr.

Dvije fibule sa zoomornim završetkom nožice primjerci su kakvi se nalaze od sjevernog Jadrana do istočne Hercegovine, a u unutrašnjosti u Otišiću, Vašarovinama, Prozoru i Sanskome Mostu. Datiraju se u drugu polovicu 5. st. pr. Kr.⁶⁸

Helenističku keramičku posudicu iz ovog groba S. Bilić-Dujmušić odredio je kao »soljenku«, pripisao je uvozu iz Apulije i prema nalazima iz Farosa datirao je u kraj 4. na 3. st. pr. Kr.⁶⁹ Međutim, kako je to primijetila M. Miše, ovaj oblik je vrlo nepouzdan za datiranje zbog svoje uporabne vrijednosti tijekom duljega vremenskog razdoblja.⁷⁰

U ovoj grobnici pronađena je i brončana udica, predmet isključivo uporabne vrijednosti. Koja je njezina uloga u okviru grobne cjeline, teško je reći, no moramo imati u vidu simboličku vrijednost koju u grobnom kontekstu imaju keramički kalemi. Kroz istu prizmu treba promatrati i udice, kao simbol uloge pokojnika unutar društva, a dalje i spola. Na suprotnoj obali, u Picenumu, također imamo primjere udica kao priloga unutar grobova.⁷¹ Na kraju, potrebno se osvrnuti na najbrojniji tip predmeta iz ove grobnice, brončane kolute. Razvrstani su u tri skupine: one ovalna presjeka i manjeg promjera, one nešto veće bikoničnih i ovalnih presjeka, te one plosnata presjeka.⁷² Kako su na manjim kolutima, kojih je na fotografiji 20 primjeraka, bile sačuvane karike koje su ih međusobno spajale, a nigdje se ne vide više od dvije (što nam govori da su činili jednostavan niz), dade se zaključiti da se ovdje možda radi o ostatku niza koji je predstavljao pojas. Veći koluti (55 primjeraka u ovom grobu) na sebi nisu imali sačuvane poveznice pa su vjerojatno bili pričvršćeni organskim materijalom na nekakvu odjeću. Tako pripravljeni predstavljali bi svojevrsan oklop, ali ipak, isključivo dekorativno - statusnog karaktera. Kako je primijetio S. Bilić-Dujmušić, tip »oklopa« s apliciranim metalnim tokama na prsima, ma koliko one bile gusto postavljene, nije primjerena zaštita bilo kakvoj oružanoj prijetnji.⁷³ Isto bismo mogli primijeniti na naš slučaj, s time da težina ovih koluta nikako ne ide u prilog bilo kakvoj tezi o funkcionalnom odjevnom predmetu.

Šest preostalih karika plosnata presjeka vjerojatno moramo promatrati kroz istu prizmu kao i one krupnije. Kada sumiramo izrečeno, možemo zaključiti da, iako dio materijala iz ove grobnice ide u razdoblje 4. st. pr. Kr, treba odbaciti dataciju čitave grobne cjeline u to vrijeme.⁷⁴ To je grobnica s višekratnim ukapanjem, i to osoba obaju spolova, najprije tijekom 5. st. pr. Kr. (sudeći prema datacijama zoomornih fibula, praeartosa fibule i pojasnog okova), a potom možda i do početka 3. st. pr. Kr. (datacija soljenke je *terminus ante quem non* za najmlađi ukop). Ako bismo pretpostavili da se uz muške pokojnike prilaže po jedna pinceta, mogli bismo zaključiti i da su u ovu grobnicu ukopane najmanje tri muške osobe.

Grob IV.

Ova je grobna cjelina jedina iz Vičje luke čiji inventar možemo gotovo u potpunosti sagledati. Iznimku čini tek jedna posuda koju je zadržao Jerko Capogrosso nakon otvaranja ovoga groba, srećom, u prisutnosti tajnika AMS-a.⁷⁵ Ova je cjelina nešto drugačija od prethodne tri, ponajprije zbog brojnih keramičkih priloga. Ono što u grobnici III. predstavlja importirana keramička »soljenka«, ovdje je petnaest importiranih keramičkih posuda te dvije domaće proizvodnje. Uz tu impresivnu količinu, u ovoj grobnoj cjelini pronađeni su i ulomci čak 15 fibula (prema fotografiji iz 1908.).⁷⁶

I ovdje inventar možemo donekle podijeliti na dijelove muške i ženske nošnje, tj. muške i ženske grobne priloge. U pouzdano ženski dio inventara groba spadali bi: keramički kalemi i pršljen tkalačkog stana, brončani pršljen za vreteno i 3 ogrlice - niske staklenih i jantarnih perli, od kojih dvije s gemama. Muški dio inventara čini 10 »omega« igala, grčko-ilirska kaciga tipa IIIA2b⁷⁷ i brončana pojasna kopča dekorirana urezanim motivom palmete.

Keramičke posude vrlo su bitan dio inventara ove cjeline. Njihovu preliminarnu analizu dali su pri objavi Marović i Nikolanci, a nedavno je S. Bilić-Dujmušić u velikoj mjeri osporio njihovu interpretaciju te iznio svoje viđenje porijekla i datacije tih posuda.⁷⁸ Kako se keramički inventar ove grobnice popisan 1908. ne slaže s predmetima s fotografije iz te godine, a popis ovih predmeta prilikom objave ne poklapa se s dva navedena izvora, potrebno je utvrditi stvarno stanje.

54 Gambacurta, Ruta Serafini 1998, str. 83, ukop se datira oko sredine 6. st. pr. Kr.

55 Ibidem, str. 90, ukop je iz prve polovice 4. st. pr. Kr.

56 Batović 1968, T. XII. (Grob 85: zbog navedenih razloga nažalost nismo u mogućnosti kritički sagledati ovu cjelinu. Postoji mogućnost da se ovdje radi o višestrukom ukopu, na što bi ukazivala prisutnost omega igle i pinceta kao muških priloga, te ogrlice kao ženskog priloga. Upadljiva je i iznimno rana datacija koju bi prema Batovićevoj dataciji ovoga groba imala omega igla!); Čović 1987b, str. 456; Čović 1987c, str. 503; Čović 1987a, str. 259; Čović 1987d, str. 631; Marijan 2000, str. 80.

57 Marović, Nikolanci 1977, str. 46.

58 Piantoni 2001, katalog br. 496-500, str. 261.

59 Marović, Nikolanci 1977, sl. 5, br. 6-8

60 Ibidem, str. 46, Vinski-Gasparini 1987, str. 196; Grahek 2004, str. 152, sl. 41.

61 Marijan 2000, str. 92.

62 Marović, Nikolanci 1977, T. IV.

63 Ibidem, str. 18.

64 Batović 1974, str. 190; Batović 1965, str. 66.

65 Brusić 2000, str. 6-7, T. III.

66 Lo Schiavo 1970, str. 422.

67 Batović 1965, T. IX. 4, T. X. 7; Batović 1974, str. 190, sl.3; Brusić 1999, T. XVII; brojne su i kod Japoda, kod Lo Schiavo 1970, str. 446.

68 Lo Schiavo 1970, T. XX. 6, T. XXXII. 7; Marijan 2000, str. 87; Marijan 1986, str. 30; Drechsler-Bižić 1987, T. XLIV. 21; Čović 1987a, T. XXVIII. 8; Marović 1984, sl. 23, 13.

69 Bilić-Dujmušić 2000, str. 111.

70 Miše 2004, str. 32; Prag 1992, str. 90-91.

71 Piantoni 2001, katalog br. 608-609, str. 277.

72 Marović, Nikolanci 1977, str. 13, sl. 5.

73 Bilić-Dujmušić 2000, str. 115-116.

74 Marović, Nikolanci 1977, str. 50.

75 Nažalost, ipak nemamo podatke o tipu ili izgledu te posude.

76 Prilikom objave materijala fibule su podijeljene u dvije skupine, prema obliku presjeka luka i nožice. Prema inventarnim brojevima koji se navode u objavi dade se nabrojiti osam, ili najviše jedanaest primjeraka (Marović, Nikolanci 1977, str. 24,26). Iako u popisu materijala iz grobova koji je sastavio tajnik AMS-a Znidarčić 1908. fibule također nisu prebrojane, na fotografiji koju donose Marović i Nikolanci (T. VII.) jasno se razaznaju dijelovi petnaest fibula.

77 Teržan 1995, str. 87-88, sl. 8.

78 Marović, Nikolanci 1977, str. 32-34; Bilić-Dujmušić 2000, str. 110-113.

Slika 5.
Posudica – soljenka

Slika 6.
Fragmenti skifosa

Slika 7.
Spojani aribaldični lekit

Slika 8.
Dio skifosa

Pod brojem 7. u popisu posuda pri objavi je navedena jedna plitica čija je fotografija na T. X. 3. Pod br. 15. Marović i Nikolanci navode posudu koja nedostaje, te rade pogrešku pa navode onu u sredini donjeg reda (»c3«). Međutim, na fotografiji se vidi da je to posuda koju su već naveli pod brojem 7, a da je ona koja nedostaje zadnja desno u donjem redu (sl. 5).⁷⁹ Dalje, pod broj 12. stavljaju skifos koji je na staroj fotografiji oštećen i stoji prvi zdesna u donjem redu. Taj je skifos dijelom slijepljen, sigurno prije vremena objave, jer su Marović i Nikolanci ovdje pogriješili i nisu primijetili da se radi o skifosu koji oni već navode pod brojem 3, a da onaj koji nedostaje nije na fotografiji iz 1908. Taj skifos, kojem je sačuvano samo dno i još nekoliko fragmenata koji se ne spajaju, danas je izložen u vitrini prapovijesne zbirke AMS-a (sl. 6).

Na staroj fotografiji prikazana su dva razdvojena dijela iste posude. Radi se o komadima u gornjem redu, prvom i četvrtom slijeva. Dio prvi slijeva jedan je od onih koji su nedostajali u vrijeme kad je nalaz objavljen. Prilikom rada na ovom članku temeljito sam pregledao neinventirane posude u depou Grčko-helenističke zbirke AMS-a, te sam među njima pronašao taj ulomak. Kako on odgovara danas donekle nadopunjenom donjem dijelu posude, na slici četvrtom slijeva, možemo reći da se radi o aribaldičnom lekitu (sl. 7).

Na taj način možemo konačno sažeti popis uvezenih posuda iz grobnice IV: pronađena su dva veća aribaldična lekita, četiri skifosa, dva mala lekita (izgubljeni), jedna plitica, jedna »soljenka« (izgubljena), dva vrčića, jedan manji stamnos (izgubljen), jedna

posuda (izgubljena, kod objavljivača br. 11., jajoliki alabastron) i jedna nepoznata posuda koju je zadržao Capogrosso.

Pitanje datacije i provenijencije ovih posuda donekle je razriješio S. Bilić-Dujmušić i pritom opravdano osporio dio interpretacije ovih posuda dane pri objavi (od 1977. do danas je ipak postala dostupna veća količina literature na temu helenističke keramike). Bilić-Dujmušić ne nalazi analogije za naše posude u nekropolama Demir Kapije i Olbije, te tako dovodi u pitanje interpretaciju Marovića i Nikolancija. Porijeklo većine posuda on stavlja u Italiju, nagoviješta i mogućnost isejskog porijekla dijela ovih posuda, te na taj način isključuje pretpostavku objavljivača o Grčkoj kao području njihove proizvodnje.⁸⁰ Njegova analiza je sveobuhvatna, no trebalo bi ukazati na mogućnost drugačije interpretacije pojedinih primjeraka.

Vrčićima iz ove grobnice S. Bilić-Dujmušić pripisuje isejsko porijeklo. M. Miše je objavila gotovo identičan primjerak onom s rebrastim ukrasom, te još jedan vrlo sličnog oblika. Ona im osporava isejsko porijeklo, a prema analogijama ih datira široko, od sredine 4. do 2. st. pr. Kr.⁸¹

Sastavljeni aribaldični lekit ima svoju analogiju kod Morela, i to tip 5425b, datiran u prvu četvrtinu 4. st. pr. Kr.⁸² Datacija malih lekita koju donose Marović i Nikolanci (4. st. i početak 3. st. pr. Kr.) donekle se poklapa s analogijama koje su mi poznate iz literature, a prema kojima je taj tip malog lekita u Italiji od Apulije do Lukanije prisutan u kontekstu druge polovice 4. st. pr. Kr.⁸³ Za veći od tih lekita u popisu predmeta iz 1908. stoji da je na sebi imao ukras slikane palmete. Zanimljivo je da se među neobjavljenim materijalom iz Visa (nalaz iz 1930., prema bilješci uz posude

vjerojatno iz grobne cjeline, inv. br. Fb 891 i 892) u depou Grčko-helenističke zbirke AMS-a nalaze dva mala lekita, od kojih je onaj veći također s ukrasom palmete, a manji s mrežastim ukrasom. Možda se ovdje radi o lokalnom običaju u Issi, pod utjecajem kojeg u grobnicu IV. Viče luke dospijevaju dva mala lekita kao par.

Jajoliki alabastron po obliku bi lako mogao biti tip lekita iz serije 5418 po Morelu, koji ide u drugu polovicu 4. st. pr. Kr.⁸⁴

Plitica kojoj S. Bilić-Dujmušić traži analogiju kod Morela, serija 1460, u biti ne pripada toj seriji, njezin je oblik nešto drugačiji.⁸⁵ Tijelo plitice nije položeno kao kod te serije već je pod kutom izvijeno prema gore, vrlo slično tipu 1551a1, kampanskom proizvodu datiranom u prvu polovicu 3. st. pr. Kr.⁸⁶ Na posudicu koju su Marović i Nikolanci propustili, »soljenku« zadnju desno iz donjeg reda, mogu se primijeniti iste primjedbe kao i za onu iz grobnice III. (vidi gore).

Bilić-Dujmušić datira dva očuvana skifosa u kraj 4. i početak 3. st. pr. Kr. i pripisuje im apulsko porijeklo.⁸⁷ Skifos kojemu nedostaju rub i obje ručke (sl. 8), kao i fragmente sa slike 6 potrebno je iznova opisati.

Skifos je sačuvan na jednome mjestu gotovo do ruba, visine je oko 85 mm. Rađen je od pročišćene gline crvenkaste oker boje. Posuda je tankih stijenki s profiliranom stopom i blago konveksnim dnom stope. Od stope se stijenke gotovo vertikalno uzdižu prema truhu, gdje se šire čineći S-profilaciju. Premaz je oštećen, pri dnu posude crvenkaste boje s tragovima crne, na truhu crne boje (od svijetle do tamne). Na dijelovima je očuvan sjaj. Tragovi premaza sačuvani su na dnu i vanjskom rubu stope. U katalogu helenističke keramike iz Korinta nalazi se gotovo

istovjetan primjerak (br. 363), datiran oko 325. godine pr. Kr.⁸⁸

Pet fragmenata koji se ne spajaju, sa slike 6, dio su drugog skifosa. Posuda je rađena od pročišćene gline sjetložuto-okker boje. Sačuvane su obje ručke, dio dna s profiliranom stopom i dva fragmenta trbuha posude. Dno stope je blago konveksno. Stijenke su koso postavljene na stopu. Pri dnu posude je tamnosmeđi premaz s horizontalnom crnom vrpcom. Na ulomcima trbuha posude premaz je od svjetlijih do tamnijih nijansi smeđe boje s horizontalnom debljom crnom crtom i loše je sačuvan. Dno stope i unutrašnje stijenke posude imaju premaz u nijansama od smeđe do crne. Skifos je suviše fragmentaran da bi mu se poblizje odredila forma, a za ukras s debljim trakama nisam našao analogije u dostupnoj literaturi.

Mali stamnos Bilić-Dujmušić datira dosta široko (od 3. do 1. st. pr. Kr.) i spominje mogućnost njegove viške provenijencije. Ručke ovog primjerka dosta su veće od viških tipova, pa treba biti na oprezu pri traženju njegova viškog porijekla.⁸⁹

Polaganje čitavih posuda u domorodačke grobove na prostoru srednje Dalmacije nije uobičajeno, koliko mi je poznato, sve do trenutka kada se pojavljuju ukopi s prilozima helenističkih posuda. Pored Viče luke ovdje moramo spomenuti i nalaze iz Mutograssa kod Splita.⁹⁰ Grob iz Mutograssa nešto je mlađi od naših, ali zajedno pokazuju postojanje jednog horizonta grobova na srednjodalmatinskom području gdje se očituje jak utjecaj helenizma u centrima lokalne populacije, dovoljno jak da utječe na nešto toliko konzervativno kao što je grobni ritus. Ove se teme dotaknuo B. Marijan u svom radu o željeznom dobu južnojadransko područja, ali pitanje uzroka pojave ovog običaja

79 Marović, Nikolanci 1977, str. 23-24, T. VI; kako te podatke preuzima Bilić-Dujmušić, i on ponavlja istu grešku: Bilić-Dujmušić 2000, str. 113, zadnja po redu; za posudu koja nedostaje u popisu iz 1908. stoji: »Mala zdjelica debelih stijena na niskom stalku prevučena iznutra i izvana crnom prevlakom. Na unutarnjoj strani na dnu jednostavan ornamenat oko kružne crte. Grčki import.«

80 Marović, Nikolanci 1977, str. 34; Bilić-Dujmušić 2004, str. 110-111.

81 Miše 2005, str. 31, 33.

82 Morel 1981, str. 363, T. 170.

83 Pianu 1990, str. 225-226; Lippolis 1994, str. 250-254; Carter 1998, str. 668.

84 Morel 1981, str. 361-362, T. 168.

85 Bilić-Dujmušić 2004, str. 112.

86 Morel 1981, str. 123, T. 23.

87 Bilić-Dujmušić 2004, str. 111.

88 Edwards 1975, str. 71, T. 14. 50.

89 Kirigin 1996, str. 139; Kirigin 1985, T. III. IV.

90 Bulić 1907, str. 142.

ostavio je otvorenim.⁹¹

Kod Liburna nije uobičajeno prilaganje posuda u grob. Tek u nekropoli kod Dragišića nalazimo primjer uvezene posude kao priloga u grobnoj cjelini, datiranoj prema tom komadu u kraj 4. st. pr. Kr.⁹² Taj nalaz također možemo promatrati kroz prizmu intenzivnog utjecaja helenističkih centara putem trgovine na lokalne zajednice.

U helenističkom svijetu vlada običaj prilaganja posuda u grobne cjeline. Iako bi se to dalo očekivati s obzirom na funkciju posuda na ovome svijetu, teško je podijeliti priloge posuda kao odgovarajuće muškom ili ženskom spolu. Posude iz Vičje luke, iako im je tipološki poznata funkcija u svakodnevnom životu, ne odražavaju takvo stanje u grobovima. Tako kiliksi i skifosi, premda ih se može povezati uz kulturu ispijanja vina (iako ne isključivo!), dakle muški ritual, u grobovima nisu isključivo muški prilog. Isto se može primijetiti za lekite, posude za mirisna ulja i parfeme, koji kao dio ženskog toaletnog pribora nisu isključivo u ženskim grobovima.⁹³

O ulozi plitice i »soljenke« u grobnici IV. teško je zasad pobliže govoriti. Tek bismo mogli ponoviti već prije rečeno, da kao posude svakodnevne uporabne vrijednosti teško mogu dati neke indicije vezane za ritus. Takve posude nisu rijetke u grobnim cjelinama u helenizmu, nalazimo ih u grčkim gradovima, ali i u heleniziranim središtima domorodačkoga stanovništva u južnoj Italiji.⁹⁴

Ipak moramo imati na umu jedno pitanje: u kojoj je mjeri populacija čija je nekropola u Vičjoj luci uz posude kao uporabni predmet preuzela i njihovo značenje u funeralnom kontekstu? To je pitanje na koje za sada ne možemo ponuditi odgovor. Za razrješavanje te problematike nužni su nam, za sada nedostupni, temeljiti podaci o nekropolama helenističkih gradova u regiji, ali i metodološki ispravno istražene grobne cjeline tog razdoblja iz središta lokalnih populacija.

Ništa manje zanimljiv nije ni ostatak inventara ove grobnice. Reprezentativnu pojasnu kopču s urezanim motivom palmete, okarakteriziranu kao import sa suprotne jadranske obale, Marović i Nikolanci datirali su u drugu polovicu 4. i početak 3. st. pr. Kr.⁹⁵ Do danas se pojavio određeni broj nalaza koji nadopunjuju postavljene teze. S naše obale objavljen je nalaz pojasne kopče iz nekropole kod Dragišića, iz groba u kojem se nalazi sa skifosom

široko datiranim od 375.-275. godine.⁹⁶ Taj tip kopče razlikuje se od dosad poznatih iz Vičje luke i Otišića.⁹⁷ Osim što je kod sva tri primjerka palmeta drugačije prikazana, primjerak iz Otišića pokazuje i nešto bolju zanatsku izvedbu. K tome, taj primjerak ima kuku oblikovanu u obliku izduženog trokuta, što nije slučaj kod druga dva primjerka. To je izvedba kakva je uobičajena na spomenutim italskim primjercima.⁹⁸ Zanimljiva su u pogledu datacije ovih predmeta dva nalaza kopči iz grobnih cjelina u Salentu, prvi s lokaliteta Vaste, a drugi s lokaliteta Li Castelli.⁹⁹ Oba su dio pojasa koji čine okovi od brončanog lima na koje su aplicirane po dvije pojasne kopče, ali i karike na odgovarajuća mjesta na drugom kraju pojasa. Na pojasu iz Li Castelli karike su dio aplika koje su izrađene u istom stilu kao i kopče, s motivom cikade (prema tipologiji D. Rebuffat-Emmanuel).¹⁰⁰ Na ovom pojasu aplicirana su i dva razmaknuta para identičnih aplika, za dvije širine zakopčavanja pojasa. To nam možda pokazuje da su ovakvi pojasevi rađeni za tržište, a ne za pojedince. Na pojasu iz Vaste samo su dvije aplikе s motivom palmete, nešto manje od onih iz Li Castelli. Pojas iz Li Castelli datiran je u prijelaz 5. na 4., a pojas iz Vaste u prvu polovicu 4. st. pr. Kr.¹⁰¹ Jedan primjerak iz groba s nekropole Pantanello/Metapont datiran je 425.-385. godine.¹⁰² Kod njega su aplicirana dva para karičica s aplikama u obliku palmeta te još jedan par samih karičica (za tri veličine zakopčavanja), a dvije pojasne kopče imaju vrlo detaljno izvedene palmete, dok im je sam trn nešto kraći, s trokutastim završetkom.

Ovaj tip pojasa i pojasnih kopči obradila je D. Rebuffat-Emmanuel, sakupivši velik broj nalaza iz središnje Italije, gdje im traži radioničko porijeklo.¹⁰³ Ona je napravila podjelu ovakvih kopči, gdje bi kopče s našeg područja pripadale tipu B s palmetom. Jednom takvom paru pojasnih kopči iz Altavilla Silentina gotovo je identičan primjerak iz Otišića.¹⁰⁴

Bitno je ovdje naglasiti razliku u nošnji: u Italiji se na pojasnom okovu nalaze aplicirane redovito po dvije kopče, dok su kod nas u dvije grobne cjeline pronađene samo po jedna. To možda ukazuje na funkcionalnu vrijednost pojasa koji je u Italiji mogao nositi veći teret različitih predmeta nego na našem području, no za pouzdan zaključak ipak je potrebna sveobuhvatna analiza nošnje i naoružanja. Kako su primjerci iz Italije sigurno datirani u prvu polovicu 4. st., a možda i prijelaz 5. na 4. st. pr. Kr., moramo donekle pomaknuti dataciju pojave ovog tipa kopči koju su dali Marović i Nikolanci. Ono što je sigurno, jest da se u slučaju kopče iz Otišića radi o proizvodu uvezenom iz Italije, dok primjerci iz Vičje luke i Dragišića možda predstavljaju i lokalni proizvod

^[1] Ostavio je otvorenim

^[2] Ostavio je otvorenim

^[3] Ostavio je otvorenim

(mogućnost da se u Italiji proizvode jednostavnije kopče za manje zahtjevna tržišta isključila bi tu pretpostavku).

Kao što je već rečeno, muškom inventaru u ovoj grobnici sigurno još pripadaju pinceta, grčko-ilirska kaciga i omega igle. Pinceta je identična kao i one iz grobnice III, dok kaciga pripada razvojnom tipu IIIA, kao i ona iz grobnice II. Petnaest brončanih koluta istih značajki kao i veći koluti iz grobnice III. mogli su imati sličnu namjenu kao i oni, dakle aplikacije na organsku podlogu. Zajedno s njima išao bi i jedan kolut plosnatog presjeka iz ove grobnice. Omega igle veoma su brojne u ovoj grobnici i možda ukazuju na veći broj pokojnika (po fotografiji se dade prepoznati deset igala). Teško je o tome raspravljati jer u literaturi još uvijek nije definiran broj igala koji bi mogao biti dio nošnje jedne osobe.

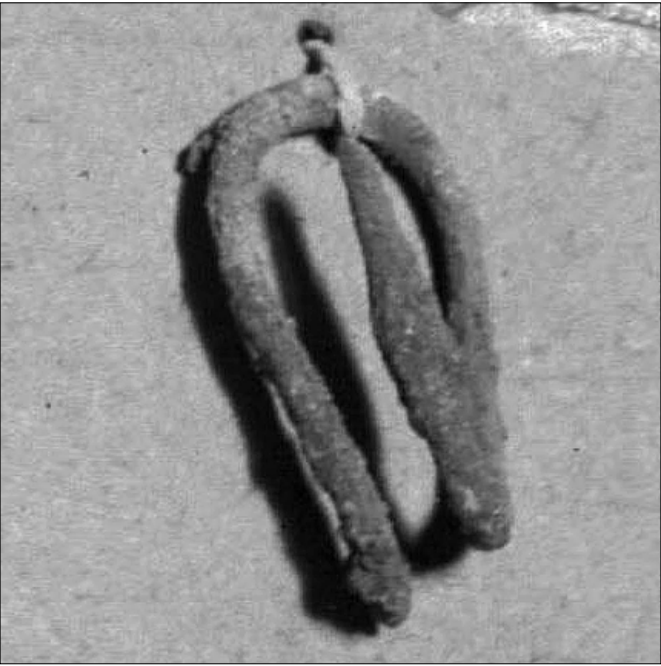
Spiralnonaočalasti privjesci (na fotografiji vidimo ostatke najmanje tri primjerka) vjerojatno su organskim materijalom bili aplicirani na neki dio nošnje jer među materijalom iz grobnice nema predmeta o kojem bi ti privjesci mogli visjeti (osim, možda, fibula). Jedan privjesak u obliku košarice, kao i jedan bikonični mogli su visjeti na igli fibule, kao što to vidimo na jednoj tipa Baška iz južne Dalmacije.¹⁰⁵ O karičici sa slike vjerojatno su visjela četiri primjerka privjesaka u obliku kuglice, poput primjeraka iz grobnice III.

Jedna varijanta ukrasnog privjeska (sl. 9) posebno je evidentirana prilikom objave. Smatra se da se mogao nositi kao ukosnica/sljepoočničarka.¹⁰⁶ Prema fotografiji je teško odrediti je li ovaj privjesak izrađen od bronce ili srebra. Srebrne varijante ovog tipa privjeska pronađene su u grobnim cjelinama u Klobuku, omiška Rogoznica¹⁰⁷. U stalnom postavu prapovijesne zbirke AMS nalazi se materijal iz dviju grobnih cjelina s tog lokaliteta datiranih u 3.-2. st. pr. Kr., gdje u objema nalazimo ovakve privjeske.

Posebna su tema niske staklenih zrna iz ove grobnice. Zrna od staklene paste plave i bijele boje s okastim ukrasom, bikonična staklena zrna smeđe boje, jedno stakleno zrno u obliku bikoničnog pehara i jantarni diskoidni privjesak prisutni su u inventaru grobnica II. i III. i rekonstruirani kao dio niski, tj. ogrlica. Pored takvih zrna, u grobnici IV. je pronađena niska od bikoničnih žučkastih perlica i perlica u obliku bikoničnih pehara, te jedno veće narebreno stakleno zrno plave boje.

P. Popović je sakupio nalaze staklenih perli u obliku bikoničnih pehara, ili u obliku amfora, kako ih on naziva, na širokom prostoru od Češke i Slovačke do istočne Jadranske obale i Makedonije na jugu.¹⁰⁸ Na ovom se velikom prostoru nalaze u kontekstu od 4. do polovice 2. st. pr. Kr. On takve perle vidi kao proizvod koji se razvio iz perli od različitih materijala, proizvođenih u solunskim radionicama za »barbarsko« tržište. Najstariji stakleni primjerci potječu iz Makedonije i idu u prilog njegovu smještanju ranih središta proizvodnje na područje Soluna.¹⁰⁹

^[1] Ostavio je otvorenim

^[2] Ostavio je otvorenim

Slika 9. Privjesak

Drugačiju sliku pokazuju dvije geme iz ove grobnice. Prilikom objave njihovo se porijeklo tražilo u maloazijskom području, no bilo je i starijih mišljenja, da potječu iz radionica koje pod helenističkim utjecajem djeluju na ilirskom prostoru.¹¹⁰ U katalogu izložbe *Gli ori di Taranto* iz 1984. objavljena je velika količina gema od dragog i poludragog kamenja i staklene paste koje vremenski odgovaraju našim primjercima.¹¹¹ Takvi predmeti se pojavljuju u grobovima nekropole u Tarantu od druge polovice 4. st. pr. Kr.

Ono što je za nas bitno, jest proizvodnja skaraboida od staklene paste koji se u grobnicama u Tarantu javlja od početka 3. st. pr. Kr. Zanimljiva je klasifikacija prema kojoj su nešto veći primjerci od standardne veličine gema (do otprilike 2x1.5 cm) okarakterizirani kao pečati. Prema veličini, i naši bi primjerci išli u tu kategoriju. Ti proizvodi su prema mišljenju A. D'Amicis sigurno proizvodi radionica u Tarantu, a u grobovima se pojavljuju zaključno s drugom polovicom 3. st. pr. Kr.¹¹² Kako su istih značajki i stakleni skaraboidi (game) iz Vičje luke, ali i vrlo srodni primjerci iz ostave iz Jagodnje Gornje, morali bismo i njihovo porijeklo potražiti u tarantskim radionicama.¹¹³

Za brončani prsten s elipsoidnom plohom na kojoj je urezan motiv ptice Marović i Nikolanci našli su srodne primjerke među materijalom iz Otišića. Poput staklenih gema, i ovakav materijal nalazimo temeljito sistematiziran u objavi materijala iz Taranta.¹¹⁴

^[1] Ostavio je otvorenim

^[2] Ostavio je otvorenim

Slika 10.
Dio fortifikacije gradine na Ratu

Prema ondje postavljenoj tipologiji, ovaj prsten mogao bi biti tipa IX. E, koji se pojavljuje početkom 3. st. pr. Kr.¹¹⁵ Drugi prsten iz ove cjeline prilično je jednostavan, pa je teško o njemu nešto više reći.

Za kraj nam ostaju fibule. Veliki broj fibula u ovoj grobnici, kao što smo rekli, ukazuje na veći broj pokojnika. Tipološki, sve fibule s fotografije materijala grobnice IV. spadaju u tip Baška, Batovićev "ranolatenoidni tip", devet primjeraka je lijevano, s ovalnim presjekom luka, dok je šest primjeraka raskovanog presjeka luka. Među ove potonje ide i jedna veća srebrna fibula, za koju možemo biti sigurni da spada među najmlađe primjerke u ovoj cjelini, u vrijeme kada se na susjednom liburnskom području pojavljuju gotovo istovjetni primjerci u srebru (faza VIa prema Batoviću, 4. i 3. st. pr. Kr.).

Već nam sama količina i tipovi arheološkog materijala iz ove grobnice govore o sukcesivnom ukapanju većeg broja osoba obaju spolova. Broj igala omega tipa govori o više muškaraca, dok s druge strane tri ogrlice možda ukazuju na više ženskih osoba.

Helenistička keramika koja se dosad držala za najčvršći

oslonac datacije ove grobnice, može nam poslužiti tek da evidentiramo postojanje oblika koji su datirani u 4. i 3. st. pr. Kr. Više od toga teško možemo postići, jer bi datiranje pojedinih ukopa ili grobnice prema tipovima keramike u njoj bilo suviše nesigurno zbog nepostojanja njihove čvrste datacije i utvrđenih proizvodnih središta na našem području.

Skaraboidi i prsten s prikazom ptice pokazuju postojanje ženskog ukopa u 3. st. pr. Kr. Privjesak od svinute žice, datiran u Klobuku u 3./2. st., možda pripada tom ukopu.

Dakle, u grobnicu IV. je vršeno ukapanje u razdoblju 4. i 3. st. pr. Kr.

Nakon revizije ovih grobnih cjelina, kada ih sagledamo u kontekstu nalaza o kojima podatke donosi Bulić, možemo ustvrditi da se ovdje radi o nekropoli željeznodobne populacije gdje je pokapanje, prema dosad poznatim nalazima, trajalo tijekom 5.-3. st. pr. Kr. Unutar grobnih cjelina ukopi osoba obaju spolova vršeni su višekratno (cjeline II., III. i IV., grobnica ratnika koju spominje Bulić¹¹⁶), tako da možemo govoriti o grobnicama, no pojedine cjeline ukazuju i na postojanje pojedinačnih ukopa (grob I.). Brojnost i tipovi priloga i elemenata nošnje u grobovima pokazuju ekonomski prosperitet pojedinih članova zajednice. No, kako smo vidjeli, mogućnost postojanja brojnih ukopa u grobne cjeline donekle umanjuje takvu sliku i ukazuje na oscilacije u količini i luksuzu nošnje i priloga. Postoje indicije za utjecaje sa suprotne jadranske obale na polju pogrebnog ritusa, što se očituje u prilaganju pribora za tkanje i pređenje u ženske grobove. U arheološkom materijalu očituje se stanovita razina srodnosti s liburnskim područjem 5. i 4. st. pr. Kr. (fibule, tip pinceta, pojasni okovi), no istodobno postoje i razlike koje ukazuju na razvoj dijela materijalne kulture neovisno o liburnskim utjecajima (česte omega igle, kalemi, grčko-ilirske kacige i knemide u grobovima, tip ukopa) i povezanost s delmatskim područjem.

Tip grobne konstrukcije koji je zastupljen u Vičjoj luci ostaje nam nepoznat jer o tome u arhivskim spisima iz 1908. nigdje nema podataka. Marović i Nikolanci su prema Bulićevoj formulaciji »*tomba ordinaria*« zaključili da je riječ o obzidanoj grobnoj konstrukciji u koju su pokojnici polagani u ispruženom položaju.¹¹⁷ Dobro su primijetili da bi u slučaju zgrčenih ukopa, poput istovremenih u Liburniji, to bilo i opisano. No, nisam siguran da prema tome možemo zaključiti kako je riječ o obzidanoj konstrukciji; za to nema nikakvih indicija. Štoviše, prilikom opisa grobnice ratnika Bulić opisuje: «...*comparve della terra nera e placche orrizontalmente infisse in terra, una ad occidente e l'altra ad oriente. Fra le stesse si trovavano corpi...*» Dakle, pokojnici su položeni među pločama i nema spomena zidane konstrukcije. Prema opisu se radi tek o dvije ploče koje omeđuju grobnu raku, pa ne možemo govoriti ni o »sanducima« od kamenih ploča. Kako bi daljnje lamentiranje na ovu temu ipak bilo neproduktivno, ostavimo razrješenje ovog pitanja budućim istraživanjima.

¹¹⁵ Ibidem, str. 260; kako među objavljenim materijalom osim tehnički srodnih ipak nema primjeraka sa srodnim motivima, treba zadržati određenu rezervu.

¹¹⁶ Bulić 1900, str. 26-27.

¹¹⁷ Marović, Nikolanci 1977, str. 31.

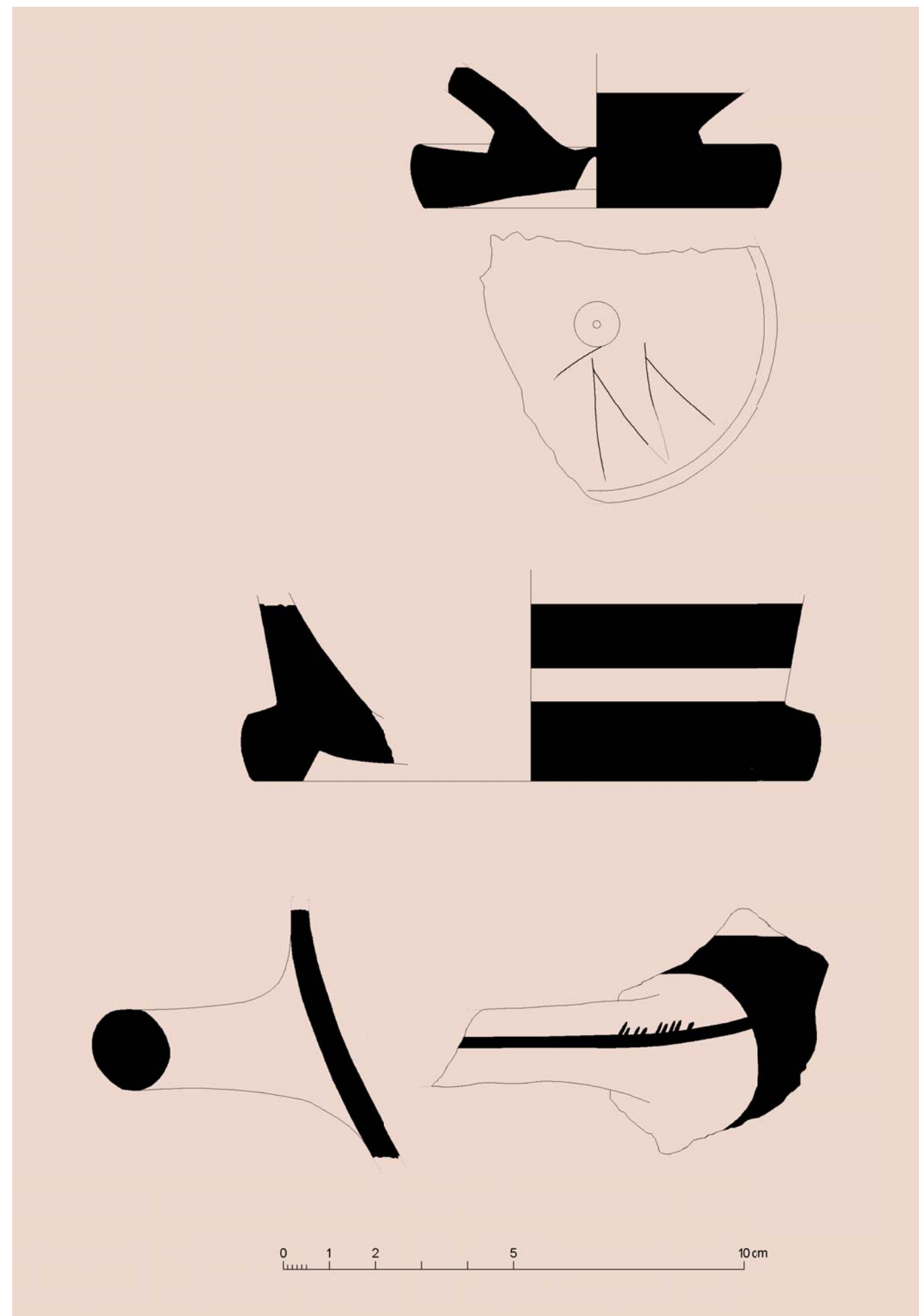

Tabla 1.

Slika 11.
Fragment daunske geometrijske keramike

Slika 12.
Dio dna veikog skifosa

Slika 13.
Dno lekita s grafitom

Slika 14.
Dno lekita s grafitom iz bivše zbirke Hirschmann

Položaj gradine Rat u mreži jadranskih komunikacija

Gradina Rat smještena je na vrhu grebena koji se polagano uspinje od već opisanog brda Glava k istoku. Na prilazu gradini sa zapadne strane nalaze se ostaci suhozidnog bedema. Prilikom rekognosciranja utvrđeno je da je na tom mjestu vršen veliki broj kasnijih suhozidnih pregradnji koje su koristile materijal iz bedema, pa je izvorni oblik fortifikacije na ovome mjestu teško utvrditi. Vidljivi su tek pojedini dijelovi izvorne gradnje (sl. 10). Isto se može reći i za ostatke fortifikacije na južnoj, nešto strmijoj, padini gradine, gdje je obrambeni bedem (koji je na tom mjestu postojao, sudeći prema konfiguraciji terena) u potpunosti razgrađen i nema mu tragova. Na tom mjestu nalaze se brojne uske terase i podzidi, koji se koriste u poljodjelske svrhe. Mjesto na kojem se gradina nalazi sa sjevera je zaštićeno nepristupačnom klisurom, a prilaz s istočne strane je dosta težak jer ide preko grebena od vapnenačkog stijena koji je na mjestima širok tek nekoliko metara. Je li, i na koji način, gradinski objekt bio utvrđen s te strane, ne možemo reći, jer danas tu postoje tek neznatni ostaci gradnje koja bi se teško mogla nazvati obrambenim bedemom. Prostrani plato gradine pokazuje nedvojbeni potencijal za arheološko istraživanje, što je već naglašeno u obavijestima o istraživanju na toj lokaciji 1957. Velika koncentracija keramičkih ostataka na tom mjestu i na padinama naselja utvrđena je i za rekognosciranja 1994.¹¹⁸ (projekt Jadranski otoci) i 2006. Među keramičkim materijalom koji je na gradini Rat pronađen prilikom rekognosciranja u okviru projekta Jadranski otoci, nekolicina je ulomaka koji nisu lokalne proizvodnje. Najzanimljiviji je među njima ulomak ručke izrađen od dobro pročišćene keramike fine fature, s bijelim premazom i slikanim ukrasom (sl. 11, T. I. 3). Duž ručke je povučena tamnosmeđa tanka linija iz

118 Stančić et al. 2004, lokaliteti 4.00-4.03.

koje na jednome mjestu izlazi nekoliko uskih kratkih crtica koso postavljenih na nju. D. Yntema, stručnjak na području južnoitalske geometrijske keramike, smatra da je ručka bila dio bikonične ili sferične posude dauskoga geometrijskog stila. Prema kvaliteti pečenja (posebno finom površinskom sloju bijele boje) on je razlikuje od slabije pečeneh posuda istog stila 9. st. pr. Kr., te je smješta u 8. st. pr. Kr.¹¹⁹ Kako je do danas karta nalaza daunske geometrijske keramike popunjena nalazima koje spominje N. Petrić, nalaz ovakvog proizvoda dobro se uklapa u sliku trgovačke komunikacije južnoitalske jadranske obale s istočnom obalom Jadrana od Istre do Brača i Hvara u starijem željeznom dobu.¹²⁰ S obzirom na činjenicu da je do devedesetih godina i srednjodalmatinsko područje bilo bez objavljenih nalaza ovakvog tipa uvozne keramike, smatram da je samo pitanje trenutka kada će se u istraživanjima ili iz nekog depoa pojaviti ovakvi ulomci na južnojadranskom području.

Pored navedenog ulomka pronađena su i dva ulomka importirane grčke keramike 5. st. pr. Kr. (sl. 12 i 13, T. I. 1-2.) Jedan od ta dva fragmenta predstavlja stopu lekita atičke crvenofiguralne proizvodnje. S donje strane stope urezan je grafit u obliku grčkog slova M. A. W. Johnston, koji je analizirao i datirao ovaj ulomak u vrijeme između 490. i 470. godine pr. Kr., smatra

119 Zahvaljujem dr. D. Yntema na temeljitoj analizi ulomka i sugestijama glede obrade srodnog materijala s naše obale; Yntema 1985, str. 297-305; De Juliis 1977, str. 25-31; De Juliis 1997, str. 29-34, ovdje De Juliis revidira svoju klasifikaciju danu u citiranom djelu iz 1977. i razdvaja japigijsku geometrijsku od daunske geometrijske prema oblicima posuda i repertoaru slikanih motiva.

120 Batović 1976, str. 44; Petrić 1993, str. 220; Kako je Petrić većinom materijal samo nabrojao bez opisa ili slike, teško je raspolagati s njim u znanstvene svrhe. Fragment pod br. 5, koji se navodi kao apulska geometrijska keramika s Rata kod Ložišća, ne može biti naš ulomak jer je rad objavljen prije rekognosciranja 1994.

da grafit spada u tip 13B trgovačkih oznaka.¹²¹ Ista oznaka nalazi se i na stopi lekita iz bivše zbirke Hirschmann (sl. 14),¹²² koji se pripisuje slikaru Euharida, pa Johnston porijeklo našeg primjerka pripisuje istim trgovačkim putovima kojima je materijal stizao u Italiju i na Siciliju.¹²³

Drugi ulomak dio je dna i profilirane stope veće posude s konveksnim dnom, s donjim dijelom stijenke strmo postavljenim na stopu. Crni premaz je istrošen i postoji na unutrašnjem i vanjskom rubu stope te na gornjem dijelu sačuvanog dijela stijenke. Posuda je rađena od fine gline oker boje. Fragment je dio veće posude, možda velikog skifosa. Prema mišljenju A. W. Johnstona, potječe iz 5. st.. Prema veličini stope odgovara mu jedan iz Orije, datiran u kraj 6./5. st. pr. Kr.¹²⁴ Pored ovih ulomaka pronađenih 1994., iz ranijeg rekognosciranja gradine Rat potječe i fragment ručke kiliksa, prema finoj fakturi i kvaliteti crnog premaza vjerojatno atičke produkcije.

Nalazi iz istraživanja na gradini Rat 1957. nisu objavljeni, osim već navedenog fragmenta s prikazom pasa u trku. Iz obavijesti u lokalnim novinama saznajemo da su prilikom istraživanja u gornjim slojevima pronađeni fragmenti posuda grčkoga i rimskog porijekla. Prilikom uvida u dio tog materijala potvrdile su se te informacije, jer jedan manji dio nalaza predstavljaju fragmenti posuda helenističke proizvodnje (ručnice skifosa s crvenkastim premazom) i fragmenti posuda sa crnim sjajnim premazom.¹²⁵

121 Johnston 1979, str. 99.

122 Sotheby 9. 12. 1993, lot 40, ex-Hirschmann collection no. 37.

123 Zahvaljujem Dr. A. W. Johnston na sveobuhvatnoj analizi ulomka.

124 Semeraro 1997, str. 142, sl. 85.

125 Zahvaljujem kolegi Damiru Kliškiću, kustosu Prapovijesne zbirke Arheološkog muzeja u Splitu, na pomoći pri uvidu u materijal iz tih istraživanja i ranijih rekognosciranja.

Kada sažmemo podatke koje nam o životu na ovoj lokaciji pruža arheološki materijal, možemo ustvrditi kako je riječ o naselju koje traje od kasnog brončanog doba do posljednjih stoljeća pr. Kr. Nalaz fragmenta daunske geometrijske keramike iz 8. st. pr. Kr. ukazuje na kontakte s Apulijom. Fragment kiliksa iz 6. st. pr. Kr. vjerojatno ovamo dolazi posredstvom grčkih trgovaca, dok srebrni stater Krotona pokazuje trgovačke veze s južnom Italijom na prijelazu 6. u 5. st. pr. Kr.¹²⁶ U isti kontekst možemo staviti i dno lekita s grafitom, datiranog na početak 5. st. pr. Kr. Iz 5. st. pr. Kr. potječe dio dna veće posude, možda velikog skifosa, kakve nalazimo u Salentu. Tijekom 4. i 3. st. pr. Kr. ova zajednica pouzdano trguje s južnom Italijom, što potvrđuje uvezeno keramičko posuđe i luksuzni predmeti poput »gema« i prstena, te pojasne kopče s ukrasom palmete. U to vrijeme putem trgovine ovamo dolaze i predmeti iz helenističkih radionica s Istoka, što nam pokazuju nalazi staklenih perli u obliku amforica. Zadnja dva stoljeća pr. Kr. zastupljena su nalazima amfora iz 2. i 1. st. na lokaciji nedaleko od gradine, mjestu manje gospodarske aktivnosti.¹²⁷

Ipak, da bismo rasvijetlili prirodu kontakata putem kojih je na gradinu Rat došao sav opisani materijal, potrebne su nam informacije koje nam mogu pružiti stratigrafska istraživanja. Uvezeni arheološki materijal, koji dokazano postoji na Ratu, promotren u kontekstu slojeva naselja jedini može ponuditi odgovore na ta pitanja. Do tada nam i dalje ostaje samo popunjavati kartu nalaza koji potvrđuju konstantne kontakte i razmjenu sa suprotnom jadranskom obalom, ali i onih nešto rjeđih tragova povremene prisutnosti Grka od 6. stoljeća do osnivanja grčkih gradova na srednjodalmatinskim otocima.

126 Nikolanci 1973, 100-101; Bonačić-Mandinić 2004, str. 42-43.

127 Barbarić 2006, str. 69, 71.

Literatura	Bianchin Citton, Panozzo, Tasca 1998	Bulić 1909	De Juliis 1977	Johnston 1979	Marijan 1986	Miše 2004	PB. 1957a
Alessio 1985	E. Bianchin Citton, N. Panozzo, G. Tasca, <i>La filatura e la tessitura: fosaiole, rocchetti, anelli fittili, spole e pesi da telaio</i> , u: E. Bianchin Citton, G. Gambacurta i A. Ruta Serafini (ur.), «...presso l' Adige ridente...»/Recenti rinvenimenti archeologici da Este a Montagnana, Padova 1998, 337-362.	F. Bulić, <i>Ogetti preistorici nell' i. r. Museo Archeologico di Spalato</i> , Bulletino di archeologia e storia dalmata XXXII, Split 1909, str. 40-45.	E. M. De Juliis, <i>La ceramica geometrica della Daunia</i> , Firenze 1977.	A. W. Johnston, <i>Trademarks on greek vases</i> , Warminster 1979.	B. Marijan, <i>Zajednička grobnica željeznog doba iz Vašarovina</i> , Godišnjak zemaljskog muzeja (A), N.S, sv. 40/41, Sarajevo 1986, 23-28.	M. Miše, <i>Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkom muzeju u Splitu (stari fond)</i> , Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 98, Split 2004, 25-48.	PB, <i>Iskapanja splitskog Arheološkog muzeja/Značajni nalazi na Braču</i> , Slobodna Dalmacija 30. 8. 1957, 5.
Alessio 1990	A. Alessio, <i>Li Castelli</i> , u: F. D' Andria (ur.), <i>Archeologia dei Messapi</i> , Bari 1990, 323-330.	Capuis, Chieco Bianchi 1992	De Juliis 1997	Kirigin 1985	Marijan 2000	Morel 1981	PB. 1957b
Baldelli 2001	G. Baldelli, <i>La tomba 54 cimitero della necropoli di Numana</i> , u: F. Piantoni (ur.), <i>Eroi e regine/Piceni popolo d' Europa</i> , Roma 2001, 83-85.	L. Capuis, A.M. Chieco Bianchi, <i>Este preromana. Vita e cultura</i> , u: G. Tosi (ur.), <i>Este antica/Dalla preistoria all' eta Romana</i> , Este 1992, 41-108.	E. M. De Juliis, <i>Mille anni di ceramica in Puglia</i> , Bari 1997.	B. Kirigin, <i>Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse</i> , Materijali XX, Beograd 1985, 91-110.	B. Marijan, <i>Željezno doba na južnojadranskom području</i> , Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 93, Split 2000, 7-221.	J.- P. Morel, <i>Ceřamique campanienne: les formes</i> , École française de Rome, Palais Farnèse, Roma 1981.	P:B, <i>Još o iskopavanjima na Braču; Ognjište iz prethistorije</i> , Slobodna Dalmacija 31.8.1957, 6.
Barbarić 2006	V. Barbarić, <i>Terenski pregled gradine Rat i Vičje luke kod Ložišća na otoku Braču</i> , Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXXVIII/1, Zagreb 2006, 69-73.	Carter 1998	Edwards 1975	Kirigin 1996	Marović 1971	Nikulanci 1973	Rallo 2000
Batović 1965	Š. Batović, <i>Die Eisenzeit auf dem Gebiet des illyrischen Stammes der Liburnen</i> , Archaeologia Iugoslavica VI, Beograd 1965, 55-70.	J. C. Carter, <i>The chora of Metaponto: the necropoleis</i> , Vol. II, Austin 1998.	G. R. Edwards, <i>Corinthian hellenistic pottery</i> , Corinth Vol. VII, Part III, Princeton 1975.	B. Kirigin, <i>Issa. Grčki grad na Jadranu</i> , Zagreb 1996.	I. Marović, <i>Željeznodobni grobovi u Žaganj docu kod Sumartina (o. Brač)</i> , Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 65-67 (1963-1965.), Split 1971, 5-24.	M. Nikolanci, <i>Arhajski import u Dalmaciji</i> , Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 68 (1966), 89-114.	A. Rallo, <i>The Woman's Role</i> , u: M. Torelli (ur.), <i>The Etruscans</i> , Milano 2000, 133-139.
Batović 1968	Š. Batović, <i>Nin-problemi arheoloških istraživanja</i> , Zadar 1968.	Čović 1987a	Gabrovec 1987	Lippolis 1994	Marović 1984	Petrić 1993	Rebuffat-Emmanuel 1962
Batović 1974	Š. Batović, <i>Ostava iz Jagodnje gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture</i> , Diadora 7, Zadar 1974, 159- 245.	B. Čović, <i>Grupa Donja Dolina - Sanski most</i> , Praistorija jugoslavenskih zemalja V/ Željezno doba, Sarajevo 1987, 232-288.	S. Gabrovec, <i>Dolenjska grupa</i> , Praistorija jugoslavenskih zemalja V/ Željezno doba, Sarajevo 1987, 29-120.	E. Lippolis (ur.), <i>La necropoli ellenistica: problemi di classificazione e cronologia dei materiali</i> , Catalogo del Museo Nazionale Arceologico di Taranto III, 1 La necropoli: aspetti e problemi della documentazione archeologica dal VII e I sec. a. C, Taranto 1994.	I. Marović, <i>Sinjska regija u prahistoriji</i> , u: B. Čečuk, I. Marović, Ž. Rapanić (ur.), <i>Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka</i> , Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, svezak 8, Split 1984, 27-64.	N. Petrić, <i>Finds of apulian geometric pottery in central Dalmatia</i> , Taras XIII, 1-2, Taranto 1993, 217-221.	D. Rebuffat-Emmanuel, <i>Ceinturons italiques</i> , Melanges d'archeologie et d'histoire LXXIV/2, Paris 1962, 335-367.
Batović 1976	Š. Batović, <i>Le relazioni culturali tra le sponde Adriatiche nell'eta del Ferro</i> , Jadranska obala u prethistoriji, Zagreb 1976, 11-95.	Čović 1987b	Gambacurta, Ruta Serafini 1998	Lo Schiavo 1970	Marović, Nikulanci 1977	Pianu 1990	Stare 1952
		B. Čović, <i>Srednjodalmatinska grupa</i> , Praistorija jugoslavenskih zemalja V/ Željezno doba, Sarajevo 1987, 442-480.	G. Gambacurta, A. Ruta Serafini, <i>Il rituale funerario: nuovi spunti metodologici</i> , u: E. Bianchin Citton, G. Gambacurta i A. Ruta Serafini (ur.), «...presso l' Adige ridente...»/Recenti rinvenimenti archeologici da Este a Montagnana, Padova 1998, 75-100.	F. Lo Schiavo, <i>Il gruppo Liburnico - Japodico per una definizione nell' ambito della protostoria balcanica</i> , Atti della Academia nazionale dei Lincei, Memorie Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, serie VIII, volume XIV, fascicolo 6, Roma 1970, 363-523.	I. Marović, M. Nikolanci, <i>Četiri groba iz nekropole u Vičjoj luci (o. Brač)</i> , Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 70-71 (1968-1969), Split 1977, 5-55.	G. Pianu, <i>Le necropoli meridionale di Eraclea 1, Le tombe di secolo IV e III a.C</i> , Roma 1990.	F. Stare, <i>Dekoracija pravokotnih pasnih spon na Kranjskem</i> , Arheološki vestnik III/2, Ljubljana 1952, 173-213.
		Čović 1987c	Grahek 2004	Marić 1971	Michelini, Gregnanin 1998	Popović 1997	Semeraro 1990
		B. Čović, <i>Srednjobosanska grupa</i> , Praistorija jugoslavenskih zemalja V/ Željezno doba, Sarajevo 1987, 481-530.	L. Grahek, <i>Halštatska gomila na Hribu v Metliki</i> , Arheološki vestnik 55, Ljubljana 2004, 111-206.	Z. Marić, <i>Die Japodischen Nekropolen im Unatal</i> , Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnich - herzegovinischen Landesmuseums, Band I Heft A-Archäologie, Sarajevo 1971, 13-96.	P. Michelini, R. Gregnanin, <i>Il raggruppamento «E» e le tombe 17, 18, 20, 21, 126</i> , u: E. Bianchin Citton, G. Gambacurta i A. Ruta Serafini (ur.), «...presso l' Adige ridente...»/Recenti rinvenimenti archeologici da Este a Montagnana, Padova 1998, 164-213.	P. Popović, <i>Les perles de verre en forme de vase ou d'amphore sur l'espace entre la mer Adriatique et le Danube</i> , Starinar XLVIII, Beograd 1997, 165-171.	G. Semeraro, <i>év vřuoi. Ceramica greca e societa nel Salento arcaico</i> , Lecce-Bari 1997.
		D'Amicis 1985	Hall 1998			Prag 1992	Sparkes, Talcott 1970
		A. D'Amicis, <i>Sigilli</i> , u: E. De Juliis (ur.), <i>Gli Ori di Taranto in Eta Ellenistica</i> , Milano 1985, 311-314.	J. Hall, <i>Grave goods</i> , u: J. C. Carter (ur.), <i>The chora of Metaponto: the necropoleis</i> , Vol. II, Austin 1998, 171-176.			A. J. N. W. Prag, <i>Black glaze ware catalogue</i> , u: A. Small (ur.), <i>An Iron Age and Roman Settlement on Botromagno, Gravina di Puglia. Excavations of 1965-1974. Volume II. The Artifacts</i> , London 1992, 70-131.	B. A. Sparkes, L. Talcott, <i>Black and Plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B. C.</i> , Athenian Agora XII, Princeton, New Yersey 1970.
		D'Andria 1990	Jeličić-Radonić, Rauter-Plančić 1995				
		F. D'Andria, <i>Monte Papalucio</i> , u: F. D' Andria (ur.), <i>Archeologia dei Messapi</i> , Bari 1990, 239-306.	J. Jeličić Radonić, B. Rauter Plančić (ur.), <i>Pharos-antički Stari Grad</i> , Zagreb 1995.				

Stančić et al. 1999
Z. Stančić, B. Kirigin, N. Vujnović,
S. Čače, T. Podobnikar, J.
Burmaz, *Archaeological heritage
of the island of Brač, Croatia*,
British Archaeological reports,
International series 803, Oxford
1999.

Stančić et al. 2004
Z. Stančić, B. Kirigin, N. Vujnović,
S. Čače, T. Podobnikar, J. Burmaz,
Arheološka baština otoka Brača,
u: I. Šimunović (ur.), Brački
zbornik 21, Supetar 2004.

Teržan 1995
B. Teržan, *Handel und
soziale Oberschichten im
früheisenzeitlichen Südosteuropa*,
u: B. Hansel (ur.), Handel,
Tauschun Verkehr im bronze-
und früheisenzeitlichen
Südosteuropa, München-Berlin
1995, 81-159.

Vinski-Gasparini 1987
K. Vinski-Gasparini, *Grupa
Martijanec-Kaptol*, Praistorija
jugoslavenskih zemalja V/
Željezno doba, Sarajevo 1987,
182-232.

Vinski 1954
Z. Vinski, *Ein Liburnischer
Depotfund aus Baška*,
Archaeologija Iugoslavica II,
Beograd 1954, 19-30.

Yntema 1985
D. Yntema, *The Matt-Painted
Pottery of Southern Italy*, Utrecht
1985.

Summary

The Necropolis at Vičja luka and Rat Hillfort at the Island of Brač Revisited

Keywords: Vičja luka, Rat hillfort, Iron Age, necropolis, wear, Hellenistic import, Daunian geometric pottery

At the site of Vičja luka, near Bobovišće on the island of Brač, prehistoric finds were discovered during the 19th century. On several occasions farmers have discovered pieces of metal helmets, *knemides*, shards of pottery, golden rings, glass and amber beads and pieces of pottery, all concentrated around the site of Vičja luka valley, just below the hillfort settlement of Rat. In the year of 1908, material from discovery of four graves was preserved, thanks to F. Bulić, the director of Archaeological museum in Split. The finds from three graves (Graves I, III and IV) were photographed, and together with the finds from the Grave II entered in an inventory.

I. Marović and M. Nikolanci published that material in 1977. The list of grave material, including interpretation of the necropolis, was given then, noting the wide range of contacts by which imported material reached the Illyrian hillfort settlement of Rat. Graves I, III, and IV were dated in the 4th century BC and Grave II in the 5th century BC. In that interpretation no attempts were made to separate grave finds by gender, pointing out at the presently non-existing bone remains from the graves, which were not interesting for the museum secretary in the 1908.

Results from the excavations carried out in 1957 at Vičja luka and Rat hillfort sites by Marović and Nikolanci were never published. Just two pieces, including silver *stater* of Kroton (dated 550-480 BC) from the site of 1908 graves, and the sherd of black-figured *pixis* with representation of the dogs running (dated to the end of the 6th century) from the excavation at the Rat hillfort, were published. Few notes from the local newspapers suggested that the pieces of imported ware of Greek and Roman origin were found during excavations at Rat hillfort, while there were no significant discoveries (except *stater*) during Vičja luka excavations. One note from 1977 suggested that the hillfort settlement has had the continuity of life from the late Bronze Age throughout the Iron Age.

Revision of the material from the graves was made here, using 1908 photos and inventory lists combined with the 1977 publication. Some indications point out at the existence of the grave goods connected to the role of woman in society, compared to the contemporary finds from the Italian peninsula and the neighbouring regions. The finds of whorls and spools from Graves I, III and IV, and the bracelets and necklaces from all the graves indicate the existence of the female burials. At the same time goods exclusively connected with male wear, such as Greco-Illyrian helmets, decorated bronze lamina and bronze belt hooks, both parts of the belt, tweezers and double «omega» pins indicate the male burials in Graves II, III and IV. Therefore, the existence of the several burials in the Graves II, III and IV suggest that we should treat them as family tombs, not as one person graves, as they are accepted in the Croatian literature. Further attempt was made to separate material by sexes. The round conical bronze pendants from the graves were interpreted as parts of the belt decorative bronze lamina, and triangular bronze pendants as parts of female wear.

Bronze fibulae are present in three out of four graves. Majority of them have contemporary pairs at the neighbouring Liburnian and Dalmatic area, dating from the 5th and the 4th century B C.

There is a large number of imported goods from southern Italy and Greece in the graves, including the 4th century and later Hellenistic pottery, glass amphora-shaped beads, two glass seals, decorated bronze ring and belt hook. That luxurious material shows the existence of the intensive contacts between local Illyrians and Greek and Hellenistic centres, and also the existence of the social stratification of the native society. There is an open question regarding the origin and nature of the presence of pottery in the context of native graves of the 4th century and later, as it was not noted before.

In the survey conducted in the 1994 the piece of Daunian geometric pottery dated in the 8th century BC was found at the Rat hillfort, together with the sherds of the Greek origin dated in the 5th century BC. These sherds, together with the finds from the graves, illustrate the place which this community had in the network of Adriatic connections from the 8th to the 3rd century BC.

Translation: Vedran Barbarić